

НАПРЯМ 9. МЕНТАЛЬНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ Й МІФОТВОРЧІСТЬ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ КРАЇН

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-446-0-61>

Омельченко І. М.,

*доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу психолого-педагогічного
супроводу дітей з особливими потребами
Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України*

Кобильченко В. В.,

*доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу освіти дітей
з порушеннями сенсорного розвитку
Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України*

МЕХАНІЗМ МЕНТАЛІЗАЦІЇ ЯК ПІДГРУНТЯ УСВІДОМЛЕНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. В тезах розкрито сутність функціонування механізму менталізації як підґрунтя усвідомленої комунікативної діяльності особистості. Теоретично обґрунтовано, що менталізація це здатність створювати репрезентації як власного психічного стану так і стану інших людей, а також розуміти їх природу і вплив на поведінку.

Ключові слова: механізм, менталізація, свідомість, самосвідомість, усвідомлена комунікативна діяльність.

Omelchenko I., Kobylchenko V. The mechanism of mentalization as the basis of the conscious communicative activity of an individual

Summary. The theses reveal the essence of the functioning of the mentalization mechanism as the basis of the conscious communicative activity of the individual. It is theoretically justified that mentalization is the ability to create representations of both one's own mental state and the state of other people, as well as to understand their nature and influence on behavior.

Key words: *mechanism, mentalization, consciousness, self-awareness, conscious communicative activity.*

Привнесення в комунікативну дію емоційного ставлення до співрозмовника, в сукупності з розумінням смислу створених повідомлень, переводить її на рівень смислового спілкування. Смысловий рівень комунікативної діяльності передбачає здатність суб'єкта до виявів емоційного ставлення щодо партнера в сукупності з інтерпретацією і розумінням його ментальних станів, а відтак, він сприяє «осмисленню» значення будь-якої події чи соціально-комунікативної ситуації. На сьогоднішній день загальновідомо, що ефективна комунікативна діяльність неможлива без адекватної оцінки тих почуттів, які відчуває співрозмовник. Подібна оцінка є необхідним зворотним зв'язком, що регулює процес спілкування. Більшість конфліктів виникають лише з причини нерозуміння емоційного стану партнера, чи через невміння зрозуміти, а головним чином «відчути» наміри, бажання оточуючих людей. Важливо відзначити, що сприймання партнера неможливе без урахування усіх невербальних виявів його поведінки.

Дослідження того, як людина пізнає себе та інших, як накопичуються знання про психічні феномени, і як представлені ці знання в ментальному плані – одне з найбільш актуальних завдань для сучасної психології. Ментальні уявлення про емоції займають у цих дослідженнях важливе місце. Основним у цій проблематиці є не емоції самі по собі, а те, «як люди говорять і думають про емоції в повсякденному житті» (Б. Паркінсон) [7]. Зазначена наукова тематика розглянута у різних ракурсах: змісту емоційних репрезентацій (Б. Фельдман, Т. Фосум) [3]; структури організації знань про емоції (Р. Кросканд, Л. Голдстоун; Т. Чорч та ін.) [6]. Незважаючи на різноаспектність проведених досліджень, залишається багато відкритих питань із вивчення ментальних репрезентацій емоцій.

Менталізація є важливим соціо-когнітивним механізмом комунікативної діяльності. Менталізація, або рефлексійне функціонування (*reflective functioning*) – це здатність створювати репрезентації як власного психічного стану (емоцій, думок, намірів, бажань), так і стану інших людей, а також розуміти їх природу і вплив на поведінку. Виділяють два види менталізації – імпліцитну (емоційний аспект соціальної перцепції, або симультаний спосіб переробки соціальної інформації) та експліцитну (когнітивно-лінгвістична обробка соціальної інформації). Остання і є власне рефлексійним функціонуванням, а імпліцитна менталізація – це згорнутий, в значній мірі автоматизований процес, який співвідноситься з операційним компонентом соціального пізнання *Іншого*.

Американський науковець М. Tomasello дає визначення соціальним когніціям як здатності окремої істоти сприймати оточуючих людей як подібних до себе, що володіють схожою спрямованістю і ментальними станами. Зазначена здатність дозволяє суб'єкту уявити себе в «ментальному одязі» *Іншого* і, таким чином, він може вчитися не тільки в них, але й «через» них [11].

Ключовим підходом, що розвивається в зарубіжних дослідженнях у царині психології розвитку є розуміння дітьми емоцій. Названий підхід пов'язаний з поняттям «теорії психічного» («Theory of Mind») чи «теорії свідомості». (Г. Велман, С. Гелман) [12]. Названий термін був введений в психологічний тезаурус у 1978 році Д. Премак, Г. Вудруф) [8].

У широкому контексті мова йде про представленість ментальних станів. Поняття ментальність стану включає в себе «мислення», «уяву», «мріяння», «вірування», «емоції», а навмисне маніпулювання такими станами в інших дає початок «обману» та «брехні» (П. Гобсон) [5]. Термін «теорії психічного» передбачає, що людина не тільки уявляє, як протікає її психічне життя та інших людей, але й має щось на зразок теоретичної конструкції. Така конструкція дозволяє розділяти та класифікувати різні феномени психічного і встановлювати причинно-поєднувальні схеми.

Новою віхою в трансформації концепції «Theory of Mind» є міждисциплінарний підхід, що поєднує когнітивні та психолінгвістичні дослідження, основним завданням яких є вивчення взаємообумовленості метакогнітивних здібностей і мови. Метакогніція розглядається як сукупність усвідомлених когнітивних станів людини і становить модель свідомості суб'єкта або модель психічного (Д. Розенталь, 2000) [9].

У дослідженні Д. Генрі та Л. Філіпс, Т. Руфман, П. Бейлі [4] виділено наступні компоненти соціального пізнання: соціальна перцепція; емпатія; каузальна атрибуція і модель психічного. На нашу думку, модель психічного можна розглядати як основу комунікативної діяльності в системі *Я-Інший (Я-Інший Я)*.

Позаяк, комунікативна діяльність між людьми неможлива без розуміння психічного стану *Іншого* (думок, переконань, вірувань, намірів, бажань, емоцій) і здатності дивитися на події з різних точок зору: зіставляти модель психічного в актуальній ситуації свою та іншої людини. Зауважимо, що саме здатність розуміти психічні стани свої та *Іншого* дозволяє дитині вибудовувати ефективну та осмислену комунікативну діяльність.

Суголосних поглядів дотримуються знані італійські науковці С. Сінігаглія і Д. Різолатті, які нейрофізіологічним чинником розвитку комунікативної діяльності вважають дзеркальні нейрони, які є

практично у всіх відділах мозку людини. Вони задіюються при передбаченні дії, розпізнанні емоцій, співпереживанні *Іншому*. Науковці схильні вважати дзеркальні нейрони субстратом функціонування мови та побудови моделей свідомості інших людей, які забезпечують комунікативну успішність особистості. Розуміння *Іншого* поряд із розумінням людиною власного *Я* як окремого від інших – неможливе без участі дзеркальних нейронів (С. Сінігаглія, Д. Різолатті) [10].

Науковий дискурс зарубіжних студій реалізований низкою лонгitudних досліджень, у яких встановлено важливість розвитку моделі психічного для успішної комунікативної діяльності (Д. Кутінг, Д. Дун; Д. Дун, С. Гагхес) [2]. Частково ракурс досліджень функціонального потенціалу моделі психічного в ситуаціях інтерсуб'єктного спілкування зміщений в соціальну психологію, де вивчається приписування ментальних станів іншим людям та емпатія (Д. Еймс) [1].

Таким чином, модель психічного (механізм менталізації) варто розглядати як підґрунтя усвідомленої комунікативної діяльності, що втілюється в системі *Я-Інший (Я-Інший Я)* та сприяє процесу зародження суб'єкта в дитині (виділенню себе зі світу, розуміння фундаментальної відмінності між світом фізичним і світом соціальним, виникнення тотожності «Я-Інший»), можливість навчатися не тільки на власному досвіді, а й на досвіді інших людей, використання для орієнтування в світі не тільки власних почуттів, відчуттів, емоцій, а й тих, що належать іншим людям).

Список використаних джерел:

1. Ames D. R. Inside the mind reader's tool kit: Projection and stereotyping in mental state inference. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2004. 87(3). P. 340–353.
2. Cutting J., Dunn J. Theory of mind, emotion understanding, language, and family background: Individual differences and interrelations. *Child Development*. 1999. 70 (4). P. 853–865.
3. Feldman Barret L., Fossum Th. Mental representations of affect knowledge. *Cognition and Emotion*. 2001. V.15. № 3. P. 333–363.
4. Henry J. D., Phillips L. H. , Ruffman T. , Bailey P. E., Henry J. D. A meta-analytic review of age differences in theory of mind. *Psychology and Aging*. 2013. 28 (3). P. 826–839.
5. Hobson P. R. (1995). *Autism and the Development of Mind*, Lawrence Erlbaum Associates, Psychology Press. 246 p.
6. Kroskaand Robert A., Goldstone L. Dissociation in the similarity and categorization of emotions. *Cognition and Emotion*. 1996. V. 10. № 1. P. 27–46.

7. Parkinson B. What we think about when we think about emotion. *Cognition and emotion*. 1998. V.12. № 4. P. 615–624.
8. Premack D., Woodruff G. Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and Brain Sciences*. 1978. V. 1. P. 515–526.
9. Rosenthal D. M. Consciousness and metacognition. *Metarepresentations: a multidisciplinary perspective* / Ed. D. Sperber. 2000. P. 265–295.
10. Sinigaglia C., Rizzolatti G. Through the looking glass: Self and others. *Consciousness and Cognition*. 2011. Vol. 20 P. 64–74.
11. Tomasello M. A natural history of human thinking. Cambridge : Harvard University Press, 2014 192 p.
12. Wellman H. M., Gelman S. A. Cognitive development: foundational theories of core domains. *Annual Reviews of psychology*. 1992. № 43. P. 337–375.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-446-0-62>

Османова А. М.,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля*

РОЛЬ МЕНТАЛЬНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. У роботі розглядається роль ментальних репрезентацій у формуванні соціальної свідомості та ідентичності, зокрема в умовах глобалізації, культурного обміну та інформаційної війни. Окремо розглядається концепція колективної пам'яті Моріса Хальбвакса, яка є основою для формування групової ідентичності, а також важливість ментальних репрезентацій у медіа, за Теуном ван Дейком, для маніпуляції суспільною свідомістю. Крім того, на прикладі досліджень Клода Леві-Строса показано, як міфи через ментальні репрезентації сприяють структурованню соціального порядку та збереженню культурної стабільності. Стаття підкреслює важливість критичного мислення та медіаграмотності в умовах інформаційного простору, що переповнений маніпуляціями та фейковими новинами.

Ключові слова: ментальні репрезентації, групові ідентичність, колективна пам'ять, міфи, символічний порядок, глобалізація, інформаційна війна, критичне мислення, медіаграмотність.